

TANULMÁNY

KÁNTOR LAJOS

Szabédi és a Mórok

EGY LEZÁRATLAN VITA MARGÓJÁRA,
IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZELÍTÉSBEN

A XX. század végi magyar irodalomtörténet-írás figyelmére feltétlenül érdemes költői találkozás irodalmi-művészeti dokumentuma a *Mórok*, Székely János 1989 júniusában jegyzett, a marosvásárhelyi *Látó* 1990. 6., illetve a budapesti *Kortárs* 1990. 8. és 9. számában megjelent drámája. Két erdélyi magyar költő és két – feltételezett, illetve felépített – emberi, költői magatartás találkozik benne, amennyiben a drámaíró Székely János lényegében a Szabédi László néven ismertté, irodalomtörténeti személyiséggé vált Székely László örökségével néz szembe. Igaz, a drámához csatolt jegyzetben ez olvasható: „A szövegben előforduló versidézetek Szabédi László műveiből válogattam, ennek ellenére munkámban nem Szabédi, hanem *Kibédi* László jelenik meg. Gondolati fogantatású, fiktív figurámban valóságos személyt gyanítani súlyos tévedés volna. A két sors tagadhatatlanul sok mindenben analóg; amikor egyikre gondoltam, kétségkívül gondoltam a másikra is, de én a tragikus végű, tisztelt és szeretett költő magánéletéről soha semmit sem tudtam, Kibédiék reakcióit egytől egyig saját tapasztalatomból merítettem – így hát semmilyen azonosítást nem vállalok.” (*Látó*, i. h.) Székely János e jegyzetszövege tulajdonképpen megerősíti, hogy a *Mórok* – legalábbis az 1956-ban, illetve 1959-ben Kolozsvárt játszódo II. és IV. felvonás – mégiscsak Szabédiról szóló dráma, hiszen a szerző csupán a magánéleti vonatkozásokat, azonosításokat próbálja elhárítani magától. Ha Szabédi és a drámabeli Kibédi között semmi más egyezés nem volna, csak a bevallott – jól ismert, tehát tagadhatatlan – versidézetek, akkor sem lehetne nem Szabédi-dramaként olvasni a két síkon játszatott „történelmi esszét”. (A műfaji minősítés Székely Jánostól származik.) De hát nem erről van szó. A *Mórok* írója gondosan összegyűjtötte az eligazító életrajzi adatokat: a magyar nyelv őstörténetéről könyvet író költő, egyetemi tanár; a politikai szerepet is vállaló közéleti ember; a neves költő (itt: Finta László) lányát feleségül választó férfi; kolozsvári lakásuk leírása; a franciaországi tanulmányok, teológia; Kibédi öngyilkosságának napja (1959. április 18.) Mindezek az egyezések nem hagynak kétséget az olvasóban afelől, hogy Szabédi Lászlóról szól a dráma. (Más kérdés – de ez a filológiára tartozik – hogy tudomásunk szerint Székely János utólag, a marosvásárhelyi folyóiratközlés előtt, az érdekeltek kérésére változtatta a nevet Kibédire, ám a dráma lényegén, érthetően, nem változtatható, az „árulkodó” motívumok tehát maradtak.)

A *Mórok* kritikusan természetesen így értelmezték Székely János művét – evidenciának vették az evidenciát, Robotos Imre (*A nemzethalál álhite. Kortárs*, 1991. 11.) „az abszolútum igényét” szembesíti Székely János és Szabédi László életművében a *Mórok*

szerepével vitázva; a Robotossal vitakozó Láng Gusztáv pedig (*Az abszolútum joga és értelme. Kortárs*, i. h.) még részletezőbben szól Szabédi emberi-közéleti-költői pályájáról, nyilván nem tartja alapvetően elhatárolandónak a Kibédi- és Szabédi-képet, pontosabban drámát. Olyannyira nem, hogy leszögezi: „Székely Jánost csak becsülhetjük, amiért a Szabédi-mítoszt – a legjellemzőbb erdélyi legendák egyikét – demitizálni merté.” (Láng i. m.) Visky András, jóllehet, neki elsősorban Robotosról, a robotosi „kritikus” módszerről van mondanivalója, szintén elfogadni látszik a Kibédi-Szabédi azonosítást, amikor kijelenti: „Szabédit Robotos meg nem értheti, hiszen kettőjük között a különbség esszenciális. Szabédi nem állt meg, hanem végigment az úton. Ezért lehetett hőse a *Mórok*-nak, ezért írható le róla: »tisztelt és szeretett«.” (Visky András: *Feljelentő szerkezetek. Korunk*, 1992. 8.) Három, különböző nemzedékhez tartozó és különböző esztétikai nézeteket valló kritikus – mondhatni, ebben az egy kérdésben (Kibédi-Szabédi) megegyezik.

Nincs tehát miért rejtőzködni, nyugodtan rákérdezhetünk, milyen a mai Szabédi-olvasat, Székely János drámájának ismeretében. Mert az kétségtelen, hogy kétféle – nem csupán etikai, hanem esztétikai szempontból is más-más – értékközelítésről van szó a korábbi Szabédi-irodalomban (irodalomtörténeti közelítésben) s a Székely János „történelmi esszéjében”. Noha Székely, mint idéztük, a „tisztelt és szeretett” költőről beszél az utólagos magyarázatban, mindaz, amit Szabédi Lászlótól idéz, beleértve a verseket – az író Szabédire is árnyékot vet, költészetének főként közéleti részét s annak is negyvenes évek végi, ötvenes évek eleji dogmatikus vonásait emeli ki, a dráma alap gondolatának megfelelően. Ezzel, mint Láng Gusztáv hangsúlyozza, valóban demitizálja „a Szabédi-mítoszt”, de – kötelességünk föltenni az irodalomtörténeti kérdést – vajon nem torzítja el ugyanakkor a Szabédi-összképet? Nem a jogi kérdést vetjük fel (ez természetesen a család dolga – s ma már, Székely János halála után, értelmetlen is beszélni róla), hanem az irodalomesztétikait, irodalomtörténetit, amely egyaránt vonatkozatható Székely Jánosra és Szabédi Lászlóra, vagyis a *Mórok* szerzőjére és főhőisére (a drámabeli ún. „fiktív figurára”).

Az irodalomtörténeti megközelítés tehát itt megkettőződik, a hitelesség kérdése bonyolultabbá válik. Persze, egy távolabbi utókor esetleg eltekinthet a *Mórok* „nyersanyagától”, ám ma még eleven – s én azt gondolom, hosszú távon az maradhat – a Szabédi-életmű emléke (és nem csupán az ellenállásé, a „Szabédi-mítoszé”!); ebbe az életműbe nyilván beletartoznak a tévedések, de beletartozik a kitartó keresés, az értelmiségi sorsnak s a magyar nemzet helyzetének intenzív átélése, az önkorrekcióra való törekvés – ami Szabédi önostorozásához, és ezzel összefüggő szemléletváltásához vezetett a II. világháború után. Leegyszerűsítő, a Szabédi-tragédiát egyoldalúan magyarázó az a Kibédi szájába adott „önvallomás”, amelyet Székely János így összegez: „Ha életem merő megalkuvás volt, / Halálom most már tüntetés legyen.” Aki valamennyire tájékozott e kérdésben, tudja, a Szabédi-életút nem a szüntelen megalkuvás, az árusítás és a kései ráébredés, „megtérés” példája, hanem az életét állandó vívódásban leélő, az új hitet önmagával elhithető értelmiségie, aki egy végletesen válságos pillanatban nem lát más eszközt, mint az öngyilkosságot, hogy a nemzete számára megváltónak hitt nagy művet (nyelvészeti munkáját) célba juttassa. A megaláztatás stációi persze belejátszanak ebbe az elhatározásba – és ezt a *Mórok* több szintben, kitűnően, egyetemes érvénnyel ábrázolja –, Szabédivel szemben azonban igaztalan egy olyan drámai beállítás, mintha a kolozsvári egyetem tanára tudatosan vállalta volna az árusítást. Még akkor is méltatlan ez a sugalmazás, ha Székely János – főképpen a „mór fejezetekben” – az új hatalomba

való beépülés közösségi indíttatását kiemeli. Az életrajzi bizonyítékok, illetve ellenbizonyítékok elhallgatása egy azonosítható, sőt azonosított történelmi-irodalom-történeti, kortárs személyiség esetében meggyőződésem szerint nem engedhető meg. Ugyancsak filológiai feladat Szabédi László 1956-os magatartásának pontos, részletes felkutatása; az eddig rendelkezésünkre álló adatok nem igazolják a *Mórok* szerzőjének állítását ebben a vonatkozásban.

Székely János drámájának II. felvonásában (Kibédi) László és az unitárius pap, Balázs költő és kora, művészet és valóság viszonyát vitatja. A vita hevében László Goethére hivatkozik, Goethével védekezik:

*„Mért művészet? Mert nem valóság” – látod,
Így filozofált egykor Goethe is.*

A *Mórok* persze nem vádolható meg azzal, hogy csak azért művészet, mert nem valóság – hiszen Székely János drámájának, „történelmi esszéjének” irodalmi értékei (a Szabédi-vonatkozásokon innen és túl) elvitathatatlanok. Mint egy válságos, pusztító korról készített történelmi-pszichológiai láttelelet kerül be, bizonyára, az erdélyi magyar irodalom, az egyetemes magyar irodalom történetébe. Minthogy azonban a szerző Szabédi László nem csupán modellnek, „fiktív figurának” választotta, hanem versei által is megjelenített, valóságos személynek, akarva-akaratlanul egy másfajta megítélést is vállalt. Székely János Szabédi-olvasata viszont több ponton, etikailag és esztétikailag kifogásolható. Azzal a furcsa helyzettel állunk szemben, hogy egy jelentős írói életműről jelentős írói mű született – amely azonban sérti az irodalomtörténeti igazságot.

A dilemma feloldását vajon meghozhatja valamiféle értékluralitás-felfogás? Vagy egyszerűbb magyarázatot kell keresnünk erre az ellentmondásra?

S vajon nincs-e holnap Székely János öröksége is kitéve annak, hogy egy neves utód hasonlóan – szelektíve – értelmezze a székelyjános, immár lezárult, de már a költő életében egyetemes érvényűnek bizonyult életművet?